

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ

UZUN TEZ ÇALIŞMASI

ŞAFAK SÖKME DEN

Rehber Öğretmen : Sevgi Balcı

Öğrencinin Adı : Elçin Sequoia

Öğrencinin Soyadı : Halloran

Öğrencinin Numarası:001129-033

Sözcük Sayısı : 3999

Araştırma Konusu: Sevgi Soysal'ın *Şafak* adlı yapıtında kurmaca gerçeklik içerisinde tarihsel gerçekliğin sunulması

ÖZ (ABSTRACT)

IB programı A dersi kapsamında, uzun tez olarak hazırlanan bu çalışmada, Sevgi Soysal'ın *Şafak* yapıtında, tarihsel gerçekliklerin topluma ve aydın bireylerin var oluşlarına etkileri, yapıt figürleri ve yapıtta yer alan bazı izleklerle yapıtın bölümlendirilmesi çerçevesinde incelenmiştir. 12 Mart Dönemi hakkında, Sina Akşin'in "Kısa Türkiye Tarihi" adlı kitabından bilgi edinilmiştir, ancak bu bilgiler bu çalışmada doğrudan kullanılmamıştır. Bu tezde, öncelikle figürlerin tanıtımı yapılmış, ardından toplumsal olayların topluma olan etkilerine göre oluşturulan alt başlıklar altında tarihsel gerçekliğin figürlerin kimliklerine olan etkileri irdelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde yapıtın genel kurgusu ve bu çalışmada incelenecek konu belirtilmiştir. Gelişme bölümünde yapıttaki tarihsel gerçekliklerin her bir figür ve genel olarak toplum üzerinde yaratmış olduğu etki üzerinde durulmuş ve anlatım yapıttaki bölümler esas alınarak yapılmış ve yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise, siyasi olayların bireysel ve toplumsal etkisinin, kişilerin eğitim düzeyi ve gelmiş oldukları çevreye göre farklılık gösterdiği ortaya konularak yapıt figürlerinin geleceğe bakışları, beklentileri, umut ve umutsuzlukları vurgulanmıştır.

(149 sözcük)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
I. <i>BASKIN</i> : 12 MART'A DOĞRU İNSAN GERÇEĞİ	5
II. <i>SORGU</i> : 12 MART'TA İNSAN GERÇEĞİ	12
III. <i>ŞAFAK</i> : 12 MART'IN ARDINDAN İNSAN GERÇEĞİ	17
SONUÇ	20
KAYNAKÇA.....	22

Araştırma Sorusu: Sevgi Soysal'ın *Şafak* adlı yapıtında kurmaca gerçeklik içerisinde tarihsel gerçeklik nasıl sunulmuştur?

GİRİŞ

Gerçekleştiği dönemde toplum üzerinde iz bırakan tarihsel olayların tüm olumlu ve olumsuz etkileri, o dönemde yaşayan, birçok aydın yazarın eserine konu olur. Yazarlar, yaşadıkları toplumu derinden etkileyen bu olayların bireysel ve toplumsal etkilerini hem aydın kesime hem de halka yansımaları yönünden yapıtlarında kurgularlar. Bunu, yapıt içinde gerek yapıtın oluşturulduğu bölümlemelerle gerekse yarattıkları figürler ve bazı izleklerle sunarlar. İşte Sevgi Soysal'ın *Şafak* adlı romanında da böyle bir tarihsel gerçeklik yansıtılmıştır. Yapıtta yansıtılan dış gerçekliği oluşturan tarihsel olay '12 Mart Dönemi'dir. Bu dönem, yapıtta, yaşananların hükümetin toplumdan fikirleriyle ayrılan aydın bireylerin ve halkın üzerinde oluşturduğu baskı, bu baskının bireylerin kişilikleri üzerindeki etkisi, bireylerin yaşayış biçimleri, olaylara yaklaşımları, olayları ve kendilerini sorgulamaları ve onların da düzen tarafından sorgulanmalarıyla toplum içindeki her bir bireyin umutlu beklentileri çerçevesinde sunulmuştur.

Sevgi Soysal'ın yapıtı *Şafak*, "Baskın" , "Sorgu" ve "Şafak" olmak üzere üç bölümde kurgulanmıştır. Bu bölümlemeyle yazar, yapıtına yansıyan tarihsel gerçekliği ve bu gerçekliğin etkilerini vermiştir. Yapıtta, "Baskın" bölümü, kişilerin yaşadıkları olayların etkisiyle edindikleri ruh hallerini ve farklılıklarını ele alması nedeniyle 12 Mart Dönemi'ni hazırlayan süreci; "Sorgu" bölümü, 12 Mart olaylarının başladığı ve yaşandığı dönemde kişilerin tepkilerini yansıtması nedeniyle 12 Mart Dönemi'nde yaşanan olayları ve "Şafak" bölümüyse, yaşanan olaylardan sonra özgürlüğe bakışı ve gelecekte beklenenleri yansıtması nedeniyle herkes için yeni bir başlangıcın olduğu dönemi, yani 12 Mart'ın sonuçlarını konu alır.

Adana'da Maraşlı bir ailenin evinde farklı siyasi görüşlere sahip insanların, kurulmuş bir yer sofrasında toplanması ve bu sırada ani bir polis baskısıyla başlayan olaylar, şafağın sökmesiyle herkesin kendine özgü umutlarıyla farklı yollara koyulmasıyla sonlanmaktadır. Sevgi Soysal, tarihsel gerçekliklerin toplum ve birey üzerindeki etkilerini en doğal haliyle yansıtmak amacıyla kurgudaki olayları kadın ve erkek devrimci figürler üzerinden anlatmıştır. Yazar yapıtında, yaşanan olayların bu kadın ve erkek figürlere hatırlattıklarını, anılarının kişilikleri üzerindeki etkilerini ve kurulmuş olan sisteme bakış açılarını; dış gerçekliklerin toplum üzerinde yaratmış olduğu etkiyi aktarabilmek için kullanmıştır. Aynı zamanda, olaylardan habersiz olduğu halde suça dâhil olan bireyler aracılığıyla da toplumun henüz aydınlanamamış olan kesimine, halka da değinmiştir. Romanda, bireylerin kendileri ve toplumun belli kesimleriyle yaşadıkları çatışmaları da, çelişkiler olarak olayların birey üzerindeki etkilerine vurgu yapmak amacıyla verilmiştir. Ortaya koyduğu çelişkilerden biri zengin-devrimci çelişkisi, diğeri burjuva kimlikli roman kahramanlarının burjuva kimlikleriyle kendi içlerinde yaşadıkları çelişkidir.

I. BASKIN: 12 MART'A DOĞRU İNSAN GERÇEĞİ

Bireyin geçmişi ve bugünü, kendi kimliğini keşfetme ve toplumda bulunduğu konumu sorgulama sürecinde önemli rol oynar. Toplumsal sorunların bilincinde olan bireylerse bu süreçte kendilerini, içinden çıkamadıkları bireysel ve toplumsal çatışmalar içinde bulurlar. 12 Mart Dönemi'ni hazırlayan süreç olarak nitelendirilebilen 'Baskın' bölümünde öne çıkan konu 'kimlik'tir, çünkü yazara göre bu dönem öncelikle bireyin ve toplumun kendini bulma sürecinin yarattığı bunalımla oluşmaya başlamıştır. Yapıtın bu ilk bölümünde, öncelikle figürler tanıtılmıştır. Bu figürlerin her biri yapıt boyunca 12 Mart Dönemi'nde yaşanan toplumsal olayların bireyler üzerindeki etkilerini sunmak için yaratılmışlardır. Bu figürler, yaşanmış aynı ya da farklı olaylarda ortaya çıkmış farklı kimliklere sahip bireyleri temsil etmektedirler. Kimlikler bu bölüm altında verilirken, kişilikler sosyal gerçeklerin topluma etkisini yansıttığından yapıtın ana bölümlerinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapıt, Adana'da yoksul bir semtin mütevazı bir evinde, bir akşam yemeğinde farklı nedenlerle bir araya gelmiş figürlerin toplandığı bir yer sofrasının betimlemesiyle başlar. 'Sofra' izleğiyle, hem yapıt figürlerini bir araya toplamak hem de toplumsal birlik ve bütünlüğün ifade edilmeye çalışıldığı bir ortaklığı vermektedir. Bu sofrada yer alan, yaratılan figürlerden ilki, ev sahibi Maraşlı Ali'nin yeğeni, Hüseyin'dir. Başarısız bir avukat olan Hüseyin, ekonomik anlamda işleri iyiye gitmediği için amcasının evine sigorta işiyle ilgili konuyu açmak için gelmiş, fakat bir türlü konuyu açma fırsatı bulamamıştır. Yapıtta göre, sosyalist olduğunu söylemekle birlikte kişisel çıkarları uğruna Birlik Partisi'ne girme çabası içindedir, 'devrimci' olarak nitelendirilen odak figür Oya'yı, Maraşlı olan ailesiyle tanıştırır. Bu dönemde, eğitilmiş bireylerin yaşanan toplumsal olaylara bakışları da farklıdır. Bu nedenle, yapıtta, bireyler kendilerini toplumdaki olumsuzlukların seyrini değiştirecek insanlar olarak 'devrimci' sözüyle tanımlamaktadırlar.

Maraşlı Ali'nin diğer yeğeni Mustafa'ysa henüz hapisten çıkmış bir öğretmendir. Mustafa üniversiteyi bitirmiş, aydın bir birey olarak 'devrimci' olmuştur. Yapıta göre, Hüseyin ve Mustafa, okuyup aydınlanmış bireyler olarak ailenin gurur kaynağıdır: "*Maraş'tan kopup Çukurova bereketinden pay almak umuduyla Adana'ya yerleşmiş bir ırgatlar, işçiler sülalesinin, çemberi kırmış iki çocuğu...*" (Soysal, 19). Hüseyin ve Mustafa eğitim görmelerine rağmen aileleriyle olan bağlarını koparmamışlardır. Bu da bireylerin hem aile yapısına ve kültürüne verdikleri önemi hem de ülkede gerçekleşen siyasi olaylar ve halka yapılan baskıların bireyler arasındaki bağın güçlenmesini sağladığını göstermektedir: "*Çocukluğundan beri kendisini sınıksız sarmış olan akraba çemberini kırmaya da niyeti yok.*" (Soysal, 20)

Yeni tahliye olan Mustafa, ne iş yapacağını, nasıl geçineceğini bilemediğinden dışarıdaki hayattan korku duymaktadır: "*Şimdi serbest bırakılmanın zamanı mı? Bu düşüncesine kızdı. Korkaklıktı bu.*" (Soysal, 23) Siyasi olaylarla ilgili tartışmanın ve 'anarşi' gibi kelimelerin evlerde kullanılmasının dahi suç sayıldığı bu kargaşa ortamında, hapisten yeni çıkmış 'devrimci' bir birey dışarıda karşılaşacağı sıkıntıların farkındadır. Tahliye edildikten sonra aklına öncelikle gelmesi gereken eşi, dışarı çıkmaktansa içerde kalmasının daha mı iyi olacağı düşüncesinden sonra aklına gelmektedir. Fen Fakültesi'nde tanıştığı eşi Güler, tanıştığı zamanlar hareketin içinde olan ya da öyle görünen, erkek tavırlı, sevilen bir kadındır. Onun da hareketin içinde olmasının belirtilmesindeki amaç, siyasi tabulara karşı olan 'devrimci'ler arasında güçlü bir kadın olarak bulunduğunu göstermektedir.

Yine yapıtta, Maraşlı Ali'nin eşi Gülşah, 12 Mart Dönemi'nde kadının toplumdaki yerini yansıması yönünden önemlidir. Eğitimi, sadece aile içinde gördükleriyle sınırlı kaldığından bir tek eşine hizmet etme görevini öğrenmiştir:

“Ziyinet’le ikisi oturmadılar sofraya. Ziyinet’in mangalda pişirdiği köfteleri erkeklerin önüne doldurdu. Hasan’a da ayırdı köfteyi. Kendisiyle Ziyinet’e ayırmadı. Hele bir erkekler yesin. Yemeği iştahla çiğneyen erkek avurtlarını seyretmek, görevini yapmışlık duygusu verir Gülşah’a.” (Soysal, 35)

Maraşlıların aile yapısında, diğer taşra illerinde görüldüğü gibi erkeğin eve ekmek götürmesi ve kadının da ona hizmet etmekle yükümlü olması düzeni geliştirmiştir. Taşra uzamlarındaki kadınlar, bu sorumluluk duyguları nedeniyle eğitim görmüş kadınlardan belirgin şekilde ayrılmaktadır. Bu ayrımı vurgulamak için yazar, yapıtında Oya karakterini erkeklerle ‘eşit’ ve ‘aydın’ bir kadın olarak yaratıp onu erkeklerle aynı sofraya oturtur. Oya, yemek boyunca diğer kadınlarla arasındaki farkı kendi benliğinde sorgular. Oya’nın düşüncelerine göre bu farklılığın temel sebebi, eğitim ve aile kültüründeki farklılıkta yatmaktadır. Yaşanan toplumsal olaylara, Oya ile Gülşah’ın bakış açıları çok farklıdır. ‘Devrimci’ ve güçlü bir kadın birey olarak Oya, toplumsal olayları sorgulayıp hareket ederken, tipik ev kadını rolüne sahip Gülşah ise ne bu konuda konuşmakta ne de olayları sorgulamaktadır.

Yapıtta ev sahibi Maraşlı Ali, işçi ama ‘devrimci’ sayılabilecek, eğitim görmese de ağır koşullarda çalışmaktan, kendi kendine kazandığı hayata bakış açısından, etrafındaki olaylara karşı farkındalık edinmiş, aydın ve erdemli olarak tanımlanabilecek halktan bir insandır: *“Uzun boylu, avurtları çökük, göğüs kemiği içeri göçmüş, ihtiyarla genç karışımı bir adamdı Ali. Dili çalılıyordu. Elleri, vücudu işçi, yüzü aydınlı.” (Soysal, 45)*

Yapıtta, ‘aydın’ ve ‘devrimci’ olarak ifade edilen Oya ve Mustafa odak figürler olarak değerlendirilebilirler. Onların bu ortak yönleri dışında hiçbir benzerlikleri bulunmamaktadır, ancak yazar yarattığı tüm figürlerle 12 Mart gerçeğini yapıtında yansıtmıştır. Adana’da bir

otelde sürgün olan Oya, her gün karakola gidip imza atmak zorundadır ve her hareketini izleyen polislerin baskısı altında yaşamaktadır. Oya ‘devrimci’ bir yazardır. Mustafa da Oya gibi devrimcidir, fakat o Oya’ya göre daha halkın içinden sayılabilecek biridir, ailesi işçidir. Farklı yerlerden ve kültürlerden geliyor olmaları aralarında mesafe yaratsa da Mustafa, içinden çıkmış olduğu ortamda aydın birey olarak nitelendirilmektedir. Yapıtta, bu ortama karşı bir yandan yabancılaşma duygusu da hissetmekte, fakat aile bağlarına verilen önemi korumaya da çalışmaktadır. 12 Mart’ın ayrıştırıcı niteliklerine karşı koymaya bu şekilde çalışmaktadır. Oya ise misafir olarak bulunduğu bu ortamda erkeklerle aynı sofraya oturarak kendisini gelenekçi zihniyete sahip olan diğer iki kadın figür, Gülşah ve Ziyet’ten ayırmaktadır. O toplulukta kadın olarak bulunması gerektiği düşünülen konumdan ayrıldığı için utanç duymakta, sürekli kendisini sorgulayarak 12 Mart Dönemi’nin zihniyet değişimini sağlayacak adımlar atmaya çalıştığını da göstermek istemektedir: “*Sofranın tek kadını olması, Gülşah’la Ziyet’in sofraya oturmayıp hizmet etmeleri sıkıyor, böylece somutlaşan ayrıcalıktan utanıyordu.*” (Soysal, 35)

Yapıtta, figürler tanıtıldıktan sonra gelişen olay akışıyla, siyasi olayların topluma ve bireylere etkileri sunulmuştur. 12 Mart Dönemi’ni hazırlayan süreçte gelişen olayların bireylere etkileri, figürlerin iç çatışmalarının ve toplumla olan çatışmalarının verildiği olaylar aracılığıyla anlatılmıştır. “Baskın” bölümünde olayların Oya’nın Adana’da bir otelde sürgün olarak kalıyor olması ve Mustafa’nın henüz tahliye edilmiş olmasıyla başlaması sistemin aydın bireylere karşı olduğunu ve devrimcilere engel olmaya çalıştıklarını göstermektedir. Hükümetin devrimcilere karşı engel olma çabası, geliştirdikleri bu tutum, yapıtta odak figürlerin ‘işkence’ anılarıyla ortaya konulmuştur. Halk arasında yer edinmiş olan korkunun kaynağı da budur.

Baskın’da, 12 Mart’ı hazırlayan süreç, toplumsal olayların aydınlara olan etkileri ve onların bu baskıcı tutumlara karşı duruşlarıyla anlatılmıştır. Sofra’da otururlarken Mustafa’nın

aklına gelen, yaşamış veya tanık olduğu korku, acı dolu sorgu ve işkence günleri, ‘kanlı ve pis pijama’ izleğiyle verilmiştir:

“Çıplaklığın, elektriğin, patlayan tabanların ardından duyulan ve aklından geçenlerin yanında hiç kalan can acıları. Kanlı, pis pijama. Ayağından zincirli yatışı. Ele verilecek ya da verilmeyecek hiçbir şey kalmadığı kuşkusu. Tam bir hiç oluşu. Korkuşu. Kurtulmak isteği...” (Soysal, 32)

İşkence Mustafa’nın sadece bedenini değil, güçlü kimliğini ve cesaretini de yıpratmıştır. Fiziksel anlamda çektiği acılar, içindeki korku ve endişenin yanında etkisiz kalmaktadır. Bu endişe ve korkuyu sürekli olarak hissetmekte, bu düzeni, bu düzene karşı duruşunu, bu direnişin asıl sebebinin ne olduğunu, bu kargaşanın ne zaman sonlanacağını sürekli olarak sorgulamaktadır. Tüm bunlara yanıt arayan Mustafa, kurtuluşu ‘kayısı ağaçlarıyla dolu bir bahçe’ye benzetir. Hapisten çıktıktan sonra da kendisini bu bahçede bir ağacın gölgesinde duran ‘boş bir çuvala’ benzetmesi, hapisten çıktıktan sonra kendisini bir boşluğun içinde bulduğunu, ‘tutuklu bir yaşam’ ile ‘özgür bir yaşam’ arasındaki farkı ayırt edemediği bir duruma düştüğünü göstermektedir. Hatta tutuklanmaktan sevinç duyduğunu düşünerek devrimci kimliğini sorgulamaya başlar: *“Tutuklanmaktan sevinç duyan bir devrimci? Hayır, o sıralarda gerçek bir devrimci değildim. Hiçtim hiç. Boşaltılması başarıyla gerçekleştirilmiş bir çuval”* (Soysal, 32) Bu dönemi hazırlayan sürecin en önemli çıkış noktası, yeni düşünceler ortaya koymada bireysel ve toplumsal özgürlüklerin ne olduğunun ya da neler olması gerektiğinin tanımlanmak istenmesidir.

Yine Baskın’da bireyi özgürlükler konusunda sorgulamaya iten toplumsal olaylara da değinilmektedir. Yapıttaki evin, bulunduğu İstiklal Mahallesi’nin betimlemesinin yapılması bunu göstermektedir. Mahallenin adının yazar tarafından “İstiklal” seçilmesi sorgulanan

özgürlüklerin, toplumsal yansımalarını ortaya koymaktadır. Mahallede, gecelerin genellikle kavgalarla sonlanması ve bu kargaşanın her gün tekrar etmesi, Çok Partili Sistemin kurulma aşamalarında ülkenin genel olarak bir düzensizlik içerisinde olduğunun verilmesi ve bu düzensizliğin uzun süredir devam ettiğinin gösterilmesi de dönemin tarihsel gerçekliğini yapıtta vermektedir. Aynı zamanda polis baskınlarının sıkça yapılması, halkın bu duruma alışarak yaşamını bu baskı ve kargaşa ortamında devam ettirme çabası da bu süreci ve etkilerini yansıtmaktadır:

“Kavgalara, bekçi düdüklerine, usturayla parçalanmış kötü kadın suratlarına, dostun evinde rakıyla başlayıp erkek dayaağıyla biten aşk gecelerine, gecelerin en canlı durağı olan karakola alışıktır mahalle” (Soysal, 17-18)

Yazar yapıtında, yaşananların toplum üzerinde bıraktığı etkiyi yansıtmak amacıyla, geceleri sokak aralarında dolaşan polis arabasının yarattığı korkuyu, her an evlerinin basılmasına hazırlıklı olan ailelerin endişesini ve bir suç bilinen bireylere ‘anarşi’ sıfatının yakıştırılmasını, istedikleri şekilde işkence yapabilen polisin o dönemin kanunlarına göre elinde olan sınırsız gücünü sunmuştur. Yapıtta, bu olaylardan her yaşta insanın etkilendiği, çocuk figürler üzerinden de verilmiştir. Hasan ile Hüsrev’in baskının yapıldığı gece aralarında geçen konuşma Sıkıyönetim’in çocuklar tarafından nasıl algılandığını göstermektedir:

“ ‘Teslim ol!’

‘Kimsin len!’

‘Sıkıyönetim.’

‘Tabancayı nerden koşturdun?’

‘Teslim ol len, anarşik!’

‘Şuu baa virse bir!’

‘Kıpırdama len! Hakkat tabanca bu!’

'Essah mi? Vursaa!'

'Essah valla. Amcam getirdi.'

'Amcan pulis mi?'

'Yok len, anarşik... Deniz Gezmişgil'le Yılmaz Güneygil'in dostu. Bu tabancayı onlar virmiş'' (Soysal, 58).

Burada 'tabanca' , Sıkıyönetim'in çocuklar üzerinde yaratmış olduğu korku ve baskıyı gösteren bir izlektir. Çocuklar, yetişkinlerin yorumlarına dayanarak 'devrimci'leri 'anarşist' olarak algılamaktadır. Siyasi olaylara çocukların tepkisi, ailelerinin tepkileriyle benzetilmektedir.

Baskın bölümünün düğüm noktası, akşamın en beklenmedik yerinde yaşananları, çözüme kavuşturup, insanların haklarını koruyup, suçluyu suçsuzdan ayırmakla görevli olan polisin bu eve yaptığı "zamansız baskın"dır. Kapının zor kullanılarak açılması, elindeki gücü halkın üzerinde baskı ve korku yaratmak amacıyla kullanan polisin, aslında ona bu emri veren devletin en can alıcı hareketidir. 12 Mart Dönemi gelmiş ve en acımasız yanlarıyla kapıya dayanmıştır.

" 'Nereye hemşerim? Günahımız var mıdır?' diyecek oldu Ali. 'Ben polisim. İstedığimi, istediğim yere götürürüm' "(Soysal, 69) Burada Maraşlı Ali'nin polis Abdullah'a karşı tutumu, ona 'hemşeri' diye hitap etmesi de dikkat çekicidir, çünkü 'hemşeri' kelimesi Abdullah için o ortamda bir anlam ifade etmemektedir. Bir geçiş sürecinin de yapıtta yansıtıldığı bu esnada Ali, toplumsal değerlere önem veren biri olarak evini basan memleketlisi bir polisi olumlu tanımlamaktadır, ancak polisin ona yaklaşımı aynı değildir. Abdullah duyarsız polis kimliğini korumakta ısrarlıdır. Bu, polisin halk karşısındaki gücünün sınırsız olduğunu, polise daha doğrusu devlete hesap sorulamayacağını kanıtlama düşüncesini vermektedir. Yazar bu durumu,

sistemin her yönüyle insanın özgürlüklerini elinden alıp onu korkuya boğduğu bir kırılma noktası olarak yapıtında işler.

II. SORGU: 12 MART'TA İNSAN GERÇEĞİ

Bireyin ve toplumun kimlik bulma yolundaki arayışının, yaşadığı çatışmaların sonucunda geldiği nokta, karşılaştığı gerçeklik bazen yeni bir ikilemi beraberinde getirebilir. Birey kendini, diğer bireyleri ve toplum düzenini derinlemesine sorgular, ancak geldiği nokta yapının da onun bu yaklaşımlarını sorgulamak adına silahını ona çevirmesiyle bireyin özgürleşmesi sekteye uğrayabilir. İşte yapıtta 12 Mart Dönemi'nin başlamasıyla bireye yönelen sorgulama "Sorgu" bölümünde işlenmiştir. Bu bölüm, 12 Mart, kişilerin tepkilerini yansıtmaları ve kişilere yöneltilen tepkinin yansıtılmasıyla toplumu çıkmazlara götüren kısır bir döngünün içine sürükleyen acıların yaşandığı bir dönem olarak işlenir. Bu bölümde öne çıkan konu "ikilem"dir. Birey ve toplum kavramlarının ne olduğunun sorgulandığı durumda gelinen nokta ikilem'den başka bir şey değildir. Birbirini bütünleyen iki kavramın birbirinden ayrıştırılmaya çalışılması da 12 Mart Dönemi içinde başlı başına bir ikilemdir. Aydın birey bu ikilemden 'utanç' duymaktadır.

Sorgu bölümünde, polisin ve hükümetin elindeki gücü, toplumun üzerinde baskı kurma ve insanları şiddet kullanarak sorgulama amacıyla kullanmaya başladığı ortaya konulmaktadır. Suçlu olup olmadığı dahi kanıtlanmayan bireyler, polisin evlere yaptıkları baskınlarla karakola götürülüp, fiziksel ve psikolojik işkence görerek bir takım suçlamalara maruz kalırlar. Polisin yetkilerine karşı çıkılmadığı için de bu tür olaylar uzun süre görülmeye devam eder. Yazar, yapıtında, 'baskın'da tutuklananların polis olan Zekai Bey ve Abdullah tarafından sorgulanmalarıyla bu dönemi ele almaktadır. Yapıtta, sadece Ali'nin işkence görmesi, Oya ve Mustafa'nın çok sıkı bir şekilde sorgulanmaları, Zekeriya ve Hüseyin gibi bazı figürlerinse

sorgulanmadan serbest bırakılması; halk içinde anarşistlikle suçlanan bireylerin, tutuklanma nedenleri ne olursa olsun sorgulanması sürecinde de anlamsız bir ayrımcılıkla karşılaştıklarını göstermektedir. Zekai Bey'in sorguda Oya ile Mustafa'ya bu kadar yüklenmesinde, bu bireylerin toplum içerisinde 'devrimci' kişilikleriyle tanınıyor olmalarının ve bunda da Mustafa'nın henüz hapisten çıkmış, Oya'nın ise hala sürgünde olmasının etkisi vardır. Zekai Bey, bu baskın olayından sonra sorguya çekeceği bireylere karşı, onların ne gerekçeyle sorgulandıklarını dahi bilmeden hırslanmaktadır. Yapılan sebepsiz baskınlarda yakalanan bireylere 'anarşist' sıfatı takarak gücünü bireyler üzerinde olabildiğince kullanmaktadır. Bu insanları evinde ağırlayan Maraşlı Ali'nin 'sözde' suçluların lideri olduğu düşüncesinden hareketle hırsını bu bireyde sorgudan işkenceye dönüştürerek göstermektedir. Yapıtta bu durum, tüm yaşananlardan en çok 'halk'ın etkilendiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Yapıtta 12 Mart Dönemi'nde polisin ve Sıkıyönetim'in halk üzerinde yarattığı baskıyı, bu kurulu sisteme karşı olduğu düşünülen bireylerin sorgulanmalarını ve bu sorgu durumunun işkenceye dönüşmesinin vurgulanmasıyla toplumun, yani halkın bu tarihsel gerçeklikten derinden etkilendiğini vermesi açısından dikkate değerdir.

Yapıtta aydın bireyleri etkileyen başka bir duruma da değinilmektedir. Abdullah'ın Ali'ye yöneltmiş olduğu "*Sen işçi değil misin, ulan? Niçin aldın o orospuyu evine?*" (Soysal, 80) sorusuyla, özellikle kadın devrimcilerin polis ve otoritenin gözündeki yeri verilmektedir. Oya'nın bu sözleri işitmesiyle duyduğu utanç ve katlanmak zorunda olacağı sorgu; Maraşlı Ali'nin evinde bulunduğu esnada baskının olması ve kendisi yüzünden onun da işkence gördüğünü düşünmesi, onu yeni iç hesaplaşmalara da sürüklemiştir. Yapıtta bu, kadını devrimci olarak tek başına bırakan sisteme bir eleştiridir. Aydın, 'devrimci' olarak uyarmaya çalıştığı halkın, kendi yüzünden yine büyük bir sıkıntı yaşadığını görmekte kendisini bir

açmazın içinde hissetmektedir. Halkı koruma amacıyla çıktığı yolda, onu büyük bir acının kucağına bırakmanın haklı üzüntüsünü yaşarken bir yandan da her şeyin merkezine aydın bireyi almanın anlamsızlığını da sorgulayıp ikilem yaşamaktadır:

“ ‘Kocan dayak yiyor Gülşah, beni ağırladığı için.’ ... Hem Ali’nin benim yüzümden dayak yediğini nereden çıkarıyorum? Ali bir işçi, Maraşlı bir yaban. Polise düştü mü, ne olursa olsun dayak yer. Burada benim fazla bir katkım olamaz. Belalarda bile kendimi merkez sanmak gülünç...” (Soysal, 82)

Polisin, bir kadın birey olarak aydın kimliğini oturtmuş olan Oya hakkında kullandığı küçük düşürücü sözler, Oya’nın yaşadığı ikilem içinde kendisine duyduğu güvenin de azalmasına yol açmakta, bu nedenle sorgu boyunca en ufak bir taviz vermemeye, Abdullah veya Zekai Bey’in kendisiyle alay etmesine olanak sunmamaya çalışmaktadır. Güçlü durma çabalarıyla kendisini avutmaya çalışması da yaşadığı ikilemin bir parçasıdır. Yapıtta verilen iç monologlarla da, ikilem yaşayan aydının yabancılaşma duygusu taşıyan bireylere dönüşmeye başladığı verilmektedir:

“Bundan acı duyacak yerde, bana orospu gözüyle bakanların karşısında pantolonum aybaşı kiri olacak diye utanıyorum. Bu adamların karşısında utanılmaz. (...) Sana yönltebilecek bütün aşağılamalar hiç değmemeli sana!” (Soysal, 82)

Sorgu’da, 12 Mart Dönemi’nin işkence dolu, yıpratıcı, korkunç yanı ‘cop’la anlatılmıştır: “Kurşunla vurulmak soylu, güzel bir şey olabilir, ama copla dövülmek? Bir eylemci için de aşağılatıcı bir yanı olmalı bunun.” (Soysal, 94) Oya’nın hapishanedeyken copun kullanımına dair edindiği korkunç deneyimler, coptan diğer işkence yollarından daha çok korkmasına sebep olmuştur. Hapishanedeki diğer kadınların cop hakkında anlattıklarını sadece dinlemiş, aynı olayların onun başına gelmesi durumunu ve bir kadın olarak bu sistemin

karşısında devrimci varoluşunu; copun, işkence yoluyla kadınlar üzerinde bu şekilde kullanılmasını da düşündükçe içinde bulunduğu durumu sorgulamıştır:

*“Yok o zaman başka bir ben olacaktı, bir eylemciyle, bir seyirci başka başka kişilerdir.
... Kötü, hasta beyinlerin bu aracı, olabilecek en iğrenç erkeklik organına
dönüştürdüklerini anımsıyor” (Soysal, 94)*

Yine yapıtın bu bölümünde, 12 Mart Dönemi’nde bireylere yöneltilen sorgulamalarla değer yargılarına bakışta ikilemler yaratılarak bir gündem oluşturulmaya çalışıldığı verilmektedir. Bunların başında “namus anlayışında ikilem yaratmak” gelmektedir: *“Yine savunmaya giriştiğine kızıyor Oya. Kafamıza sinmiş bir burjuva namus anlayışıyla. Her yerde korumaya çalışıyoruz bu anlayışı, istemesek de” (Soysal, 85)* Yapıtı göre, polisin ve aydın bireylerin namus anlayışı farklılık göstermektedir. Polis, aydın bireyleri vatan haini yani namussuz olarak değerlendirmektedir: *“Namuslu vatandaşlara karşı sorumluyuz biz. Vatan hainlerinden değil” (Soysal, 86)* Eşitlik, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar, o dönemdeki polis için bir anlam ifade etmemektedir. İnsanlara birey olarak davranmadıkları, haklarını umursamadıkları, hukuk ve kanunların işlemediği bu düzende eşitlikten söz edilmediği gibi, polisin bunu açıkça belirtmesi de ülkenin durumunun ne denli kritik bir noktaya ulaştığını göstermektedir. Aydın birey içinse namus, bireylerin yaşadıkları toplumda eşit, hür ve onurlu yaşamalarıdır. Oya’nın kendisini her olayın merkezine koyması, yaşananlardan kendisini sorumlu tutması, toplumu önemseydiğini ve sistemde düzeltilmesi gerekenleri kendisinin düzeltmesi gerektiğine inanması aydınının namusa farklı bakışını ortaya koymaktadır: *“Kuşkular ve suçluluk duyguları. İki arada kalmış küçük burjuva.” (Soysal, 91)*

12 Mart’ ta bir başka bakış da “kadın-erkek ayrımı yaratarak ikilem yaratmak”tan gelmektedir. Her dönemde ve her türlü toplumda görülen bu sorun, Sıkıyönetim’e karşı gelen

kadın devrimcilerin üzerinde etkisini göstermektedir. Kadın ve erkek devrimcilerin topluma uzlaşamaması bir yana, kadın olarak Oya'nın halkın gözünde sahip olduğu yer sebebiyle topluma yabancılaşması, Mustafa'ya göre daha fazladır:

“Kadın ve erkek ayrımı, bana oynanan oyunların en kötüsüydü. Kadın olmam en büyük ihanet gibi geliyordu bana. ... Sanki benim kim olduğum, ne olduğum önemli değildi onlarca” (Soysal, 95-96)

Yine bu dönemde ‘suça bakışta ikilem yaratmak’ da yapıtta yansıtılmaktadır. Polislerin ve devrimcilerin ‘suç’a bakışı, buldukları dönemde suçun niteliğinin bir öneminin olmadığını, olaylara karşı bir şeyler yapmış olmanın ‘suçluluk’, bir şeyler yapmadan, sorgulamadan yaşamının ve haksızlığa göz yummanın ‘suçsuzluk’ olduğunu düşünen polisler ve yönetimde söz sahibi olanlar verilmektedir: *“Kavgayı ne zaman suçluluk, bir şey yapmamayı ne zaman suçsuzluk ve alın aklığın sanır olduk?” (Soysal, 125)*

12 Mart'ın geldiği son nokta ise “korku-cesaret karşıtlığında ikilem yaratmak”tır. 12 Mart Dönemi'nin yarattığı baskı ortamının birey üzerinde istenilen korku durumunu yaratmakta hedeflediği noktaya ulaşıldığını gösterir. Artık bireyler sisteme karşı özgüvensiz ve cesaretsizdir. Sistemin dayatmalarını neredeyse yüce gönüllülikle kabulleneceklerdir. Bu kimliğe tipik örnek Zekeriya'dır.. Maraşlı Ali'nin eniştesi olan Zekeriya, tam bir korkaktır. Kendini korumak ve tutuklanmamak için her türlü kelimeyi sarf edecek bir kişiliğe sahiptir. Yapıtın Sorgu bölümü, polis memuru Abdullah'ın kişiliğini de tam olarak yansıtmaktadır. Abdullah gibi korkak, kötü ve cahil insanların sayısındaki artış, 12 Mart'ın, kimliği oluşmamış, kaba güce sahip kişilerin diğer insanlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Yine de yapıta göre yazar, aydının ikilemlerinden sıyrılmaya çalışarak sistemin Abdullah gibi insanları bu duruma sürüklediği düşüncesiyle bireyleri ve toplumu bağışlamaya çalıştığına vurgu yapmaktadır.

III. ŞAFAK: 12 MART SONRASI İNSAN GERÇEĞİ

Bireyin ve toplumun yaşadığı ikilemleri takip eden süreçte gelinen nokta, her şeye rağmen insana, topluma, geleceğe umutla bakış ve güven arayışıdır. Bu umut, özgürleşme dileğinin bir yansımasıdır. Ülkedeki talihsiz olayların sona ermesiyle bireyler, hayatları için yeni bir başlangıç yapmayı planladıkları yeni günden umutludurlar.

İşte bu durum, yapıtta, 12 Mart Dönemi'nin sonunda baskı ve sorgu dolu karanlık dönemden sıyrılış olarak “Şafak” bölümünde işlenmiştir. Bu bölüm yazar tarafından, 12 Mart'ta yaşanan olaylardan sonra özgürlüğe bakışın ve gelecekte beklenenin yansıtıldığı bölüm olarak işlenmiştir. Bu bölümde öne çıkan konu “belirsizlik”tir. Bireyler ve toplum üzerinde belirsizlik duygusu hâkimdir. Şafağın sökmesiyle beraber bireylerin içlerinde tekrar yer edinmeye başlayan umutlarının yanı sıra, yeni bir hayata başlama konusundaki endişeleri sunulmaktadır. Yapıtta ‘Şafak’, 12 Mart’ın bireyleri ve toplumu derinden etkileyen, baskılar ortadan kalksa dahi olaylardan alınan fiziksel ve psikolojik yaraları iyileştirmenin kolay olmayacağı bir dönem olarak değerlendirildiği bir bölümdür.

Olayların farklı etkileri, bireylerin “şafak”tan beklentilerini de farklı kılmaktadır. Aydın bir birey olan Ali, başına gelebilecek olaylardan sonra sadece tutuklu bir hayat sürme fikrinden korkmaktadır. “*Tutuklu olmak. Suçlu olmak, suçlanmak. Bu düşünceler, her türlü geçici sancıdan daha önemli korkular.*” (Soysal, 185) Bu nedenle Ali'nin şafaktan tek beklentisi, serbest kaldığının kendisine bildirilmesidir. Ali'nin bu durumda olması; Sıkıyönetimin ve polisin, aydın bireylere engel olma amaçlarına ulaştıklarını, bu bireyleri her türlü baskı ve işkence yoluyla çaresiz bırakılabildiklerinin onlara iyice hissettirilmesindedir: “*Ali, aç*

kalmak, dilenmek, ele güne muhtaç olmak ve üşümeyle kabaca tanımlayabileceği cehennemi çok yakında duyuyor.” (Soysal, 185)

Tüm figürlerin ‘şafak’tan beklentileri sadece birey ve toplum olarak ‘özgürleştiklerini’ öğrenme isteğidir. Öyle ki bundan sonrasında da hayatlarını nasıl devam ettirecekleri konusunda hiçbir fikirleri yoktur.

Şafak bölümünde, ‘şafak’ın sökmesiyle birlikte yağın ‘yağmur’ , tüm kötülüklerden arınmak, temiz bir sayfa açmak isteğini vurgulamaktadır. “*Gece sağanakla yağın yağmur iyice yıkamış kenti” (Soysal, 176)* Yalnız seçilmemiş, iyi kurulmamış bir başlangıçta olduğunu bilmek bu dönem aydınlarını da kendilerini mutlu hissettirmemektedir. Oya’nın sürgünde olduğu, sorgulandığı bu yerde her şey bittikten sonra aklına gelen ilk şey ‘yer değiştirmek’ olmuştur. Olayların etkileri hala üzerindeyken içinde hissettiği korkuysa sadece tek başına kalmaktan değil, bir kadın ve devrimci olarak tek başına kalmaktan kaynaklanmaktadır. Sorguda geçirdiği günler sırasında tanıdığı kadınları, onların tutukluluklarını hatırlayıp kendisini, onların bir parçası gibi hissetmesi de tüm bu darbe olaylarının yine aydın birey üzerinde oluşturduğu etkiyi göstermektedir. Oya, fikirleri nedeniyle suçlanmış, gördükleri baskı ve şiddete karşı çıkmış ve kendilerini savunmuş olan toplum kesimiyle kendisini özdeşleştirmiştir. Toplumunu bilinçlendirme görevini üstlenmiş olmasına rağmen özgürlük ona zor gelmektedir. Her şeyi daha iyi yapmak zorunda olmak, hayata yeniden başlamak aydın bireyi ürkütmektedir. Çünkü bu belirsizlik duygusunun onlara, gelecekte yeni bir 12 Mart’ı getireceği endişesini yaşatmaktadır.

Şafak’la birlikte Hüseyin Birlik Partisi’yle ilişkilerini güçlendirip milletvekili olma hayalleri kurar ve Mustafa’yı da işe yaramaz ve bundan sonra çevresindekilere yük olacak birisi

olarak değerlendirmektedir. Bu, 12 Mart sonrasında toplumun aydına bakışını da göstermektedir.

Yapıta göre, 12 Mart sonrasında aydın, hem kendisinin hem de toplumun içinde bulunduğu belirsizliğe hayıflanmaktadır. Artık aydının kendisine ve topluma bakışı değişmiştir. Diğer yandan da toplumun aydına bakışı değişmiştir. Yeniliklerin ve umutların başlangıcı olması beklenen şafak, mutlak mutluluk ve huzuru getirmemiştir. Yaşanan olayların bireysel etkisi umutların yeşermesini engellemiştir. Yaşadıkları onca olaydan sonra Oya ve Mustafa, kendilerini bekleyen sorunları çözüp çözemeyeceklerinin, bu sorunlara ulaşmaya ve çözmeye hazırlıklı olup olmadıklarının, özgürleşememiş ‘tutuklu’ bireyler olduklarının açmazını yaşayıp yaşamadıklarının belirsizliklerini hissetmektedirler. Bir bakıma yazar, 1980 Darbesi’ni hazırlayan sürecin de aydın çevrelerce görüldüğünü yapıtının bu bölümünde yansıtmıştır: *“Tutuklanırsak mahkemede. Seviniyor Mustafa. Mahkemede selamlaşır, gülümseriz.”* (Soysal, 206)

SONUÇ

Hazırlanan bu tezin amacı, kurmaca gerçekliği içinde 12 Mart gerçekliğinin, yaşananların toplum üzerindeki etkisinin bireylere yansımalarının, bireylerin kişiliklerinin, kendi aralarında kurmuş oldukları ilişkilerin ve yaşadıkları toplumla olan ilişkilerinin ve çelişkilerinin nasıl sunulduğunu incelemektir. Tezde, yapıtta dikkat çeken birtakım ipucu ve kavramsal izlekler de dikkate alınarak, ‘sosyal gerçekliklerin topluma olan etkisi’ bölümlenmeler irdelenmeye çalışılmıştır.

Yapıta bütüncül yaklaşıldığında, yapıttaki olaylar bir gecelik zaman dilimi içinde kurgulanmıştır. Uzam olarak Ankara veya İstanbul gibi büyük kentler yerine, büyük ve kalabalık şehirlere göre daha az gelişmiş olan ve dış gerçekliklerin toplum üzerindeki etkilerinin en belirgin şekilde görüldüğü taşra illerinden biri olan Adana seçilmiştir.

Yapıta göre 12 Mart Dönemi, başta aydınlar olmak üzere toplum için bir devrim dönemidir. Aydınlar ne kadar anarşi çıkarmakla suçlansalar da onlar değişmesi gereken gerçekliklerin farkındadırlar. Onları halkın diğer insanlarından farklı kılan ve aydın bir devrimci kimliği kazandıran sadece görmüş oldukları eğitim değil, aynı zamanda hapiste ve sürgünde yaşadıklarıdır. Tarihsel gerçekliklerin toplum üzerinde yarattığı etkileri iyi bildiklerinden, olayları olduğu gibi kabul etmek yerine sorgulayıp, toplum adına en iyi olacak yaklaşımları savunmaya girişirler.

Hükümetse eylemleri bastırmak için hukuki yöntemlere başvurmak yerine, halkın daha gelenekçi olan bireylerini devrimcilerin üzerine salmayı tercih etmiştir. Bu durum toplumda ikilemlerin oluşmasına neden olmuştur.

“Devrimci”ler toplumu kurtarma çabalarına karşın, yaşadıkları olayların kendi üzerlerinde yaratmış olduğu etkiyle, kendi başlarına kaldıklarında kendileriyle çatışmalar yaşamakta, kendilerine güvensizlikler ve kendileri için umutsuzluklar içinde yabancılaşmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Sevgi Soysal. *Şafak*. 6. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Sina Akşin. *Kısa Türkiye Tarihi*. 4. Basım. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.